

УДК 364.4-056.45:001.895

DOI: 10.31499/2618-0715.1(4).2020.215425

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ ОСОБИСТІСТЮ

Бойко Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-6746-3304

E-mail: olga.boyko.uman@gmail.com

У публікації розглянуто сучасні інноваційні моделі та технології соціальної та педагогічної роботи з обдарованою особистістю. Також у статті розкрито психолого-педагогічні умови розвитку обдарованої особистості школяра в соціокультурному середовищі школи. Автор аналізує провідні чинники, які впливають на розвиток обдарованої особистості.

У цілому статтю присвячено аналізу проблеми обдарованості особистості у контексті соціальних стереотипів, що існують в інформаційному середовищі сучасного суспільства. Розкрито психологічний зміст обдарованості особистості, виділено чинники, що визначають обдарованість. Розглядається сутність соціальних стереотипів, основні їх характеристики та функції у суспільстві. Визначено роль та місце стереотипів у сучасному інформаційному середовищі та їх зв'язок з обдарованістю особистості. Психологічні особливості обдарованої особистості дозволяють їй уникати негативного впливу стереотипів у сучасному інформаційному середовищі.

Ключові слова: умови розвитку, обдарована особистість, молодший школяр, освітнє середовище, технології соціальної роботи, процес адаптації, здібність, талант.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK WITH A GIFTED PERSONALITY

Boiko Olha, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6746-3304

E-mail: olga.boyko.uman@gmail.com

The publication considers modern innovative models and technologies of social, pedagogical work with a gifted person. The article also reveals the psychological and pedagogical conditions for the development of a gifted student's personality in the socio-cultural environment of the school. The author analyzes the leading factors that affect the development of gifted personality.

In general, the article is devoted to the analysis of the problem of gifted personality in the context of social stereotypes that exist in the information environment of modern society. The psychological meaning of giftedness of the person is revealed, the factors defining giftedness are allocated. The essence of social stereotypes, their main characteristics and functions in society are considered. The role and place of stereotypes in the modern information environment and their connection with the gifted personality are determined. Psychological features of a gifted person allow him to avoid the negative impact of stereotypes in today's information environment.

The author considers the genesis of understanding the phenomenon of giftedness. Various scientific approaches to this problem in our country and abroad are presented. The author emphasizes the

social importance of gifted people and the necessity of their all-round development starting from early childhood.

Building a national system of education in Ukraine, its radical reform due to the need of reproduction and development of intellectual potential of the people. In this regard, particular attention is the problem of finding and development of gifted person. The problem of giftedness acquires relevance for several centuries, it is no doubt that the potential talent is a valuable resource material and spiritual progress of mankind. Therefore, the value of a person is determined not only by the fact that it is at the moment, but also realize its opportunities for further development and improvement.

Keywords: *conditions of development, gifted personality, junior schoolchild, educational environment, technologies of social work, process of adaptation, ability, talent.*

Процес інтеграції України до європейського культурного простору передбачає впровадження світових освітніх практик задля підтримки обдарованих осіб і розвиток сучасної теорії обдарованості.

На сьогодні метою української державної політики є створення сприятливих умов для реалізації творчих особистостей, а надзвичайно важливими завданнями сучасної Української школи є пошук, збереження індивідуальності і розкриття таланту обдарованих осіб. Саме тому особливої значущості набуває питання розвитку та підтримки обдарованої особистості на різних етапах її розвитку.

Актуальність проблеми адаптованості обдарованих дітей до шкільних умов навчання підтверджують дані наукових досліджень багатьох відомих науковців (Ш. Амонашвілі, О. Антонова, Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, А. Капська, О. Кульчицька, О. Матюшкін, І. Панов, О. Савенков, Л. Токарева, С. Томчук, В. Шадріков, та ін.), які доводять, що значна кількість обдарованих дітей не змогла реалізувати себе через проблему адаптованості до освітнього середовища (проблеми у стосунках, негативна навчальна мотивація, відсутність прагнення до успіху).

Соціально-психологічні аспекти розвитку обдарованості у молодшому шкільному віці розглядалися у працях О. Кульчицької, В. Панова, О. Савенкова, К. Текекс, Л. Токаревої, В. Юркевич; у підлітковому віці у роботах В. Дружиніна, Н. Лейтеса, О. Матюшкіна, В. Моляко, В. Рибалки, Р. Семенової, М. Холодної. Незважаючи на велику кількість різних теорій та концепцій розвитку здібностей і обдарованості особистості, проблема адаптації обдарованих дітей в освітньому середовищі школи залишається не вивченою через відсутність досліджень особистісних характеристик обдарованих дітей і чинників, які визначають специфіку їхньої адаптації, суперечливість результатів досліджень адаптації обдарованих дітей (досліджується переважно дезадаптація, рідше – неадаптація), дослідження особливостей адаптації дітей певного виду обдарованості (інтелектуальної, академічної, художньої тощо), що ускладнює зіставлення емпіричних показників.

Мета дослідження полягає в теоретичному дослідженні сучасних інноваційних технологій соціальної роботи з обдарованою особистістю.

Одним із головних чинників розвитку обдарованої особистості в сучасному світі є процес адаптації її до умов навчання та до шкільного колективу.

З аналізу вітчизняних і зарубіжних концепцій і підходів до розуміння адаптації особистості слід зазначити, що основою людського буття є середовище і соціальні відносини. А умовою належного самопочуття людини є психічна рівновага, захищеність, відчуття особистісної користі та значущості, що свідчить про її адаптацію в навколишньому середовищі.

Адаптація до предметного світу починається майже відразу після народження дитини і разом із процесом розвитку здібностей. Вроджена активність дитини, спрямована соціальними вимогами, дуже швидко набуває інтенціональності. Коли активність спрямовується на предмет, вона стає діяльністю.

Ранні етапи онтогенезу відрізняються тим, що мета і результат, хоча і є важливим компонентами діяльності, але не визначають її зміст, оскільки зміст діяльності перш за все визначається розвитком здібностей. Тут мова йде про елементарні моторні, сенсорні, мовні здібності тощо. Предметна діяльність у ранньому дитинстві є своєрідною моделлю розвитку здібностей як адаптації до світу речей. У цьому контексті предмети є громадськими предметами, діяльність – громадською діяльністю, а здібності – способами розвитку дитячої особистості в системі соціальних відносин [6, с. 302].

Класичне визначення здібностей запропонував Б. Теплов. Найважливіше з позиції вченого є те, що здібності – це складне, особистісне, полікомпонентне, але цілісне утворення; здібності не зводяться до знань, умінь і навичок [6, с. 302].

Категорія обдарованості належить до найбільш фундаментальних характеристик особистості. Про складність і неоднозначність обдарованості свідчить різноплановість у її трактуванні. На сучасному етапі існує низка підходів до її визначення. Вчені розглядають обдарованість як якісне перетворення здібностей (Б. Теплов); індивідуальну своєрідність задатків кожної людини (Г. Костюк); високий рівень розвитку здібностей (В. Дружинін, Н. Лейтес); загальну психологічну передумову творчого розвитку особистості (А. Матюшкін); системне утворення особистості, що є координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності і сприяє знаходженню таких рішень, які дають можливість людині краще пристосуватися до світу, оточення, інших людей і до самого себе (В. Моляко) [5, с. 42].

Сучасні американські вчені, вивчаючи феномен обдарованості, дійшли таких висновків: Р. Стернберг і Дж. Девідсон вважають, що обдарованість – це більше, ніж просто коефіцієнт розумового розвитку; разом із когнітивними, обдарованість містить і мотиваційні компоненти; середовище є вирішальним у реалізації потенціалу обдарованих; Дж. Рензуллі зазначає, що необхідно звернути увагу на широку різноманітність здібностей, які має охоплювати визначення обдарованості; М. Рунко встановив взаємозв'язок креативності, дивергентного мислення і обдарованості [7, с. 253].

Сьогодні проблема інтелектуального розвитку особистості дитини, а також творчого її розвитку вимагає пошукової дослідницької активності щодо виявлення ефективних підходів та технологічних рішень у застосуванні інноваційних моделей і технологій навчання у середній школі.

Зокрема, необхідним бачиться запровадження методології STEM-навчання, особливою формою котрої, як відомо, є інтегровані заняття, спрямовані на встановлення міждисциплінарних зв'язків, що сприятимуть формуванню системного, цілісного світогляду в учнів, актуалізації їхнього особистісного ставлення до проблемних питань, які розглядатимуться на уроці.

Також особливо оригінальним може стати запровадження системної методики КАРУС (за В. Моляко) як інноваційної стратегіальної технології навчання і творчого розвитку дітей усіх вікових рівнів [5, с. 32].

З огляду на те, що STEM-навчання вже сьогодні постає одним із актуальних напрямів реформування освіти України, пропонується ідея інтегрованої системи навчального процесу у середній школі, котра ґрунтуватиметься на запровадженні комплексної технології навчання школярів усіх вікових рівнів, а саме – методології STEM-навчання та системного тренінгу КАРУС як стратегіальної технології навчальної діяльності і творчого розвитку дітей (STEM-навчання + КАРУС). У нашому контексті актуальним рефреном звучатиме думка щодо необхідності запровадження такої комплексної інтегрованої системи як інноваційної технології навчального процесу [5, с. 32].

Система STEM-навчання охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics).

Однак важливо розуміти, що STEAM – це не просто технічна освіта. Вона охоплює значно більше, зокрема вдало поєднує креативність та технічні знання. Наприклад, при завданні комплексно спроектувати «розумний будинок», крім розв'язання технічних аспектів, школярі мусять уявити і спроектувати будинок так, щоб він виглядав привабливо і був зручним для життя.

Важливим для нас є визначення поняття «стратегія». Так, В. Моляко [5, с. 301] саму стратегію розуміє як психологічний регулятор, котрий не містить детального плану, не є методом або способом розв'язання завдання, а бачиться індивідуалізованою мисленневою тенденцією особистості, проявом її психологічної готовності до дії, діяльності, взаємодії тощо.

У свою чергу, сутність стратегіального підходу, розробленого В. Моляко, полягає у п'ятисхдинковій моделі організації творчого процесу (системний тренінг КАРУС, за В. Моляко) [5, с. 301].

Отже, система КАРУС це класична методика, яка ґрунтується на конкретному вивченні процесу конструкторської творчості, її циклів, а також стратегій та тактик, використовуваних у діяльності конструкторів.

Саме тому за віднайденими в процесі дослідження конструкторської діяльності головними її стратегіями й отримала система назву – КАРУС (аббревіатура найменувань стратегій) [5, с. 301].

Стрімкий розвиток українського суспільства, реформаційні процеси в усіх сферах його життєдіяльності та розширення інформаційного простору вимагають від молодого покоління творчої орієнтації у сучасному житті. Саме тому пріоритетним завданням освітнього соціуму повинно бути створення

різнопланових умов для максимальної реалізації потенціалу обдарованої учнівської молоді.

Інтеграція України в загальноєвропейський простір потребує розробки нових напрямів роботи з обдарованими учнями. У сучасному світі, де робиться ставка на інтелект, інформацію і високі технології, роль обдарованої особистості у забезпеченні суспільного прогресу є визначальною.

Інтелектуальні здібності молодого покоління потребують усебічного розвитку і повноцінної реалізації, адже талановита молодь – головний ресурс процвітання нації в умовах панування високотехнологічної та інтелектуальної моделі світової економіки. Тому підтримка обдарованих дітей з боку держави і суспільства є найкращою інвестицією у майбутнє нації.

Нові тенденції розвитку культури інформаційного суспільства актуалізують потребу пошуку та розробки нових освітніх систем, у центрі уваги яких перебувають ключові питання, пов'язані з розвитком життєвих компетенцій, ціннісних настанов та свідомого ставлення до власного і громадського здоров'я – усе те, що допоможе особистості успішно й у повному обсязі виконувати соціальні ролі, активно інтегруватися в сучасному суспільстві.

Прикладом такої інноваційної технології роботи з обдарованими дітьми є діяльність тренінгового майданчика. Мета діяльності – підвищення рівня поінформованості різних цільових груп (дітей, батьків, педагогів, соціальних педагогів, практичних психологів, керівників) з актуальних питань сьогодення: виховання, популяризації здорового способу життя, організації дозвілля дітей та молоді, управлінського менеджменту [3, с. 116].

Завдання полягають у розробці та впровадженні інтерактивних, інноваційно-превентивних програм щодо формування здорового способу життя у дітей різних категорій під час навчання педагогів та батьків.

Серед першочергових завдань діяльності інноваційної моделі надання освітніх послуг визначено:

- сприяння виробленню в учасників тренінг-курсів навичок толерантного ставлення до учнів, батьків та педагогів;
- розвиток у підлітків навичок самоорганізації в навчальній і позашкільній діяльності, а також сприяння в підготовці особистості до свідомого професійного вибору [3, с. 116].

Підготовка педагогів, учнів, батьків відбувається у формі тренінгових занять. Безперечно, така форма навчання дозволяє сформуванню в людини нової моделі керування власною поведінкою та діяльністю. Саме у тренінговій діяльності досягається більша відкритість у ставленні до себе та інших, розширюється усвідомлення потенціалів власного особистісного зростання та розвитку [3, с. 116].

Отже, тренінгові технології в сучасному світі повністю змінили підходи як до навчально-виховної, так і до позакласної роботи. Освітні програми, які впроваджуються в усіх навчальних закладах, дають можливість змінити ставлення дітей, педагогів та батьків до власного здоров'я як однієї з основних

цінностей у житті людини.

Тренінгові технології сприяють розвитку комунікативних умінь і навичок, формуванню громадянської позиції, допомагають встановленню емоційних контактів на обох площинах взаємодії, виконують виховну функцію, тобто привчають до роботи в команді з урахуванням позиції тих, хто поряд.

На сучасному етапі розвитку соціальна проблема держави і суспільства полягає, на жаль, унецілеспрямованій роботі з учнями середніх закладів освіти (навчання, виховання, розвиток, морально-психологічна підтримка тощо), що зумовлює потребу у перегляді та підтримці її на рівні держави і суспільства.

Актуальною залишається проблема цілеспрямованого, усвідомленого підходу до визначення освітніх стратегій і тактик, реалізація яких можлива заумови інтегрування національної системи освіти в європейській соціально культурний простір через збагачення традиційних та інноваційних моделей організації всього освітнього процесу.

Задля розвитку системи освіти на зміну окремим безсистемним технологіям і методикам, що використовуються в повсякденній практиці, в навчальні заклади України повинні прийти цілісні інноваційні освітні системи з широким використанням сучасних інформаційних засобів та хмарних технологій.

У сучасному світі особливу увагу варто звернути на те, що у розвитку та формуванні творчої, обдарованої особистості важливу роль відіграє розвивальне навчання, адже світ постійно рухається, змінюється, розвивається і не стоїть на місці. Тож необхідно чітко усвідомити, що являє собою розвивальне навчання. Це спрямованість принципів, методів і прийомів навчання на досягнення найбільшої ефективності пізнавальних можливостей учнів: сприймання, мислення, пам'яті, уяви тощо, бо саме таке навчання формує мисленнєві процеси, самостійність, інтерес до навчання, а також удосконалює різні форми сприймання. Саме в цій концепції навчання, виховання і розвиток постають як єдиний взаємопов'язаний дидактичний процес.

Розвивальне навчання відрізняється від традиційного характером викладання-учіння. Основне завдання суб'єкта викладання у розвивальному навчанні спрямоване на формування пізнавальної діяльності, усебічного розвитку здібностей, ідейних і моральних переконань, активної життєвої позиції вихованця. Це навчання повинно здійснюватися у формі залучення суб'єктів учіння до різних видів діяльності, використання у викладанні дидактичних ігор, дискусій, тренінгів, а також інших методів з метою збагачення творчого мислення, пам'яті, мови тощо [4, с. 171].

Основою такого навчання є зв'язок «мета – засіб – контроль», а основною ланкою – самостійна навчально-пізнавальна діяльність учня, яка заснована на його здатності регулювати свої дії відповідно до поставлених завдань.

Таким чином, сутність розвивального навчання полягає в тому, що об'єкт навчання не тільки засвоює конкретні знання, навички та вміння, але і опановує способи дій.

Найкращі ідеї розвивального навчання знаходять своє продовження і

розвиток у концепції виховувального навчання. Єдність навчання, виховання, розвитку є однією з основних закономірностей такого навчання.

Головними завданнями виховувального навчання є:

- формування майбутньої української еліти, громадян своєї держави;
- створення умов навчання та виховання для обдарованих та талановитих дітей;
- створення рівних умов навчання та виховання для дітей з обмеженими можливостями;
- виховання у душі самовідданого служіння народу України, любові до України, звичаїв та традицій українського народу;
- здобуття початкових знань та навичок для успішного продовження навчання у спеціальних та вищих навчальних закладах;
- формування в українській молоді здатності долати труднощі і перешкоди, бути морально та фізично здоровими, загартованими [4, с. 171].

Метою розвивального навчання є гармонійне формування і всебічний розвиток особистості українського громадянина, повне розкриття його творчих сил, набуття власного «Я», неповторної індивідуальності. Саме такий громадянин має стати суб'єктом життєдіяльності, професійної діяльності. Для цього кожний, хто причетний до навчально-виховного процесу, повинен допомогти своєму вихованцеві знайти самого себе, підтримати та розвинути людину в людині, закласти в неї механізм адаптації, самовизначення, самореалізації, самовдосконалення в умовах навчально-пізнавальної діяльності, які сприятимуть творчому становленню особистості.

На наш погляд, названа сукупність ідей та принципів за умови подальшого розкриття їх змісту може скласти основу інноваційних сучасних технологій з обдарованою особистістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровицька О. М. У пошуках інноваційних технологій навчального процесу. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 31–36.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6-ти т. / под ред.: Д. Б. Эльконина. Детская психология. Москва: Педагогика, 1984. Т. 4. 432 с.
3. Ігнатова О. М. Тренінговий майданчик – інноваційна модель надання освітніх послуг обдарованій учнівській молоді. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 116–121.
4. Котеля Т. М. Інноваційні моделі підтримки процесів розвитку особистості дитини (з досвіду роботи Т. М. Котелі. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2017 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 171–180.
5. Моляко В. А. Творческая конструктология (пролегомены). Київ: Освіта України, 2007. 388 с.
6. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей: избранные труды: в 2 т. Москва: Педагогика, 1985. Т. 1. 328 с.
7. Sternberg R. J. Wisdom as a from giftedness: *Gifted Child Quarterly*, 2000, 44(4), Pp. 252–260.

REFERENCES

1. Borovytska, O. M. (2017). U poshukakh innovatsiinykh tekhnolohii navchalnoho protsesu. *Innovatsiini tekhnolohii navchannia obdarovanoi molodi: materialy proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny, 31–36 [in Ukrainian].
2. Vyhotskii, L. S. (1984). *Sobranie sochineniy* (Vol. 1–6); Vol. 4. *Detskaya psikhologiya*. D. B. El'konina (Ed.). Moskva: Pedagogika [in Ukrainian].
3. Ihnatova, O. M. (2017). Treninhovyi maidanchyk – innovatsiina model nadannia osvitych posluh obdarovanoi uchnivskoi molodi. *Innovatsiini tekhnolohii navchannia obdarovanoi molodi: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
4. Kotelia, T. M. (2017). Innovatsiini modeli pidtrymky protsesiv rozvytku osobystosti dytyny (z dosvidu roboty Kotelii T. M.). *Innovatsiini tekhnolohii navchannia obdarovanoi molodi: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
5. Moliako, V. A. (2007). *Tvorcheskaya konstruktologiya (prolegomeny)*: Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
6. Teplov, B. M. (1985). *Psikhologiya muzykal'nykh sposobnostey: izbrannyye trudy* (Vol. 1–2). Moskva: Pedagogika [in Russian].
8. Sternberg, R. J. (2000). Wisdom as a form of giftedness: *Gifted Child Quarterly*, 44(4), 252–260.